

ทนายช่างศิลปหัตถกรรม

นายบันเทิง ว่องไว
ประเภทเครื่องทอ (ผ้าไหมมัดหมี่)
จังหวัดสุรินทร์

“ผ้าไหมเป็นงานโบราณที่มีเสน่ห์และมีเรื่องราวที่แสดงถึงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมของชาวสุรินทร์ เชื้อสายเขมร ผมโชคดีที่ในวันนี้ คนในชุมชนยังสนใจจะสานต่องานนี้อยู่ จึงมีโอกาสดำเนินการถ่ายทอดความรู้ และต่อลมหายใจให้กับงานผ้าไหมมัดหมี่ต่อไป”

“งานผ้าไหมมัดหมี่” งานศิลปหัตถกรรมขึ้นชื่อที่อยู่คู่กับชาวอีสานมานานกว่า 200 ปี ลวดลายและสีเส้นของผ้าเปลี่ยนผ่านไปตามวัฒนธรรมและมีมือของช่างแต่ละรุ่น นับว่าเป็นผ้าทอที่สั่งสมเรื่องราวของชาวอีสานไว้มากมาย เทคนิคการสร้างสรรคัลวดลายลงบนผ้าด้วยการมัดเส้นไหมหรือเส้นฝ้ายที่มีเอกลักษณ์แตกต่างกันออกไปในแต่ละพื้นที่

ผ้าโฮลเปราะฮ์

ผ้าโฮล ลายนาฬิก

การอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญา

นายบันเท็ง ว่องไว เป็นคนชาวจังหวัดสุรินทร์โดยกำเนิด เดิมโตมาในครอบครัวที่เป็นช่างทอผ้าไหมมัดหมี่ จากความคุ้นเคยจากงานในครอบครัวกลับกลายเป็นความสนใจ เกิดเป็นแรงผลักดันให้ศึกษาวิธีทอผ้าไหมมัดหมี่ โดยมีคุณแม่สมัย ว่องไว เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ด้านสำคัญ ประกอบกับคุณน้า คุณอา และคุณยายที่คอยผลักดันคอยเสริมความรู้เทคนิคด้านการทอผ้าให้อยู่เสมอ โดยเฉพาะเทคนิคพิเศษในการเก็บตะกอลายยกไม่ให้เส้นไหมซ้อนกันหรือไม่ให้เส้นไหมติดตะกอ นายบันเท็งได้เริ่มเรียนรู้และสร้างสรรค์งานทอผ้าไหมอย่างจริงจังตามความรู้ที่คุณแม่และคนในครอบครัวสั่งสอนถ่ายทอดมา ตั้งแต่อายุ 15 ปี จากการลองผิด ลองถูก เรียนรู้งานโดยไม่กำหนดกฎเกณฑ์ตายตัว จึงทำให้สามารถเรียนรู้เทคนิคใหม่ๆ เพิ่มเติมได้อย่างไม่รู้จบ

จากที่เห็นครอบครัวทอผ้าไหมมัดหมี่มาตั้งแต่เด็ก นายบันเท็งจึงได้ซึมซับรายละเอียดและความรู้เกี่ยวกับผ้าไหมมัดหมี่ไว้มากมาย ทำให้ทราบว่าในอดีตผ้าไหมมัดหมี่ที่มีเอกลักษณ์สำคัญของชาวสุรินทร์ คือ “ผ้าโฮลเปราะฮ์” (ภาษาเขมร) ในอดีตเป็นผ้าไหมมัดหมี่สำหรับผู้ชายสวมใส่ได้เท่านั้น (ภาคกลางเรียกผ้าลักษณะนี้ว่า ผ้าสมปัก ผ้าปุมหรือสมปักปุม) ต่อมามีการสร้างผ้า “โฮลเสรี” สำหรับผู้หญิงสวมใส่ได้

นายบันเท็งสั่งสมความรู้ ความสามารถด้านผ้าไหมมัดหมี่ด้วยตนเองมาอย่างต่อเนื่องจนเกิดเป็นความชำนาญ โดยอาศัยการเรียนรู้ลวดลายต่างๆ จากผ้าโฮลโบราณที่ได้มีการเก็บรักษาไว้ในชุมชน นำมาศึกษาและแกะสลวดลายด้วยตนเองแล้วจึงทอขึ้นใหม่ให้เหมือนของเดิมมากที่สุด เพื่ออนุรักษ์และเผยแพร่ผ้าโฮลที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวสุรินทร์ เช่น ผ้าโฮลลายแหวนเพชร ผ้าโฮลเปราะฮ์ ผ้าอัมปรม ผ้าสมอ เป็นต้น ซึ่งผ้าที่กล่าวมานี้หาผู้ที่เข้าใจในลวดลายและหลงเหลือช่างทอไม่มากนัก

นายบันเท็งทอผ้าทุกผืนด้วยความมุ่งมั่นและตั้งใจที่จะสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ผูกพันอยู่ในสายเลือดไม่ให้สูญหายไป โดยเฉพาะงานผ้าไหมมัดหมี่แบบโบราณ “ผ้าโฮล” อาภรณ์อันทรงคุณค่าที่บรรพบุรุษได้อนุรักษ์และถ่ายทอดสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน จึงมีความมุ่งมั่นที่จะอนุรักษ์ไม่ให้มรดกภูมิปัญญาอันสำคัญของชาวสุรินทร์ต้องสูญหายไป

ภูมิปัญญาที่สะท้อนทักษะฝีมือเชิงช่าง

นายบันเท็งถือเป็นหนึ่งในผู้นุรักษ์เทคนิคการมัดหมี่แบบ “ผ้าสมปักปุม” หรือ “ผ้าโฮล” เอาไว้ได้อย่างครบถ้วน ทั้งขั้นตอนการทำงาน และลวดลายแบบดั้งเดิมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และเป็นการใช้วิธีการทักสีตามภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีประวัติมายาวนานกว่า 100 ปี “การทักสี” คือ การมัดเส้นไหมตามลวดลายที่กำหนดแล้วนำไปย้อมสีทับกันไปมาหลายครั้ง จนได้สีตามที่ต้องการ เพื่อให้ผ้าไหมมีสีสวยเงางามตามแบบผ้าโบราณของจังหวัดสุรินทร์ บางผืนมีการย้อมทับสีมากถึง 21 ครั้ง โดยมีลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ เช่น ลายนาคร ลายแหวนเพชร ลายเหลี่ยม ลายนกยูง เป็นต้น ซึ่งถือเป็นงานฝีมือที่ตกทอดลวดลายที่สร้างสรรค์จากจินตนาการของคนโบราณได้อย่างครบถ้วน

ในการมัดหมี่เพื่อทำผ้าโฮลเพียง 1 ลาย จะสามารถนำมาทอเป็นผ้าโฮลได้ถึง 2 แบบ คือ ผ้าโฮลสำหรับผู้หญิงและผ้าโฮลสำหรับผู้ชาย โดยผ้าทั้งสองแบบนี้เกิดจากการมัดหมี่ลายเดียวกัน แต่ใช้เทคนิคการทอต่างกัน ผ้าโฮลของผู้ชายเป็นการทอแบบ 3 ตะกอธรรมดา แต่ของผู้หญิงเมื่อนำมาทอจะใช้วิธีการดัดเส้นไหมให้เกิดเป็นลวดลายอีกแบบหนึ่ง หรือนำเส้นไหมมาคั่นเพื่อเพิ่มองค์ประกอบของลาย

เอกลักษณ์สีของผ้าโฮล นิยมย้อมในโทน 5 สี คือ สีดำ สีแดง สีเหลือง สีน้ำเงิน และสีเขียว โดยนายบันเท็งใช้การย้อมสีจากวัตถุดิบธรรมชาติ เช่น สีแดงจากครั่ง สีเหลืองจากเปลือกต้นประโหด สีเขียวจากใบสมอ สีน้ำเงินจากใบครามและโคลน เป็นต้น เพราะเมื่อนำเทคนิคการย้อมแบบทับสีมาใช้ในการย้อมสีธรรมชาติจะทำให้ได้ผ้าไหมที่มีสีสันเหมือนกับผ้าโบราณ ผ้าเอกลักษณ์ของจังหวัดสุรินทร์ สำหรับการทอผ้าโฮล นายบันเท็งจะใช้เทคนิคการทอตั้งแต่ 3 ตะกอขึ้นไป เพื่อให้ผ้าไหมที่ทอมีเส้นไหมที่แน่น แข็งแรง ทำให้ได้ผ้าทอที่หนาขึ้น เนื่องจากกรรมวิธีที่ยากและซับซ้อน ทำให้ผ้าโฮล 1 ผืน ต้องใช้เวลาในการทำถึง 1 ปี จึงแล้วเสร็จออกมาสมบูรณ์สวยงาม

ขั้นตอนที่ยากและใช้เวลานานที่สุดในการทำผ้าโฮล คือ การมัดหมี่และการย้อมทับสี เพราะต้องทำสลับกันไปมาถึง 21 ครั้ง เมื่อได้เส้นไหมที่คั่นเป็นลำขนาดเล็กแล้ว ก็ทำการมัดลายครั้งที่ 1 เก็บส่วนที่ไม่ต้องการให้โดนสีด้วยเชือกพลาสติก แล้วนำไปย้อมสีแดงประมาณ 7 ครั้ง เพื่อให้ได้สีแดงเข้มตามต้องการ เมื่อตากจนแห้งก็นำมามัดเก็บลายครั้งที่ 2 แล้วจึงนำกลับไปย้อมสีอีกครั้ง ทำสลับอยู่แบบนี้จนกว่าจะได้ลวดลายตามที่ต้องการแล้ว บางครั้งนายบันเท็งใช้วิธีการผสมสีเพื่อให้ได้สีตามแบบโบราณ โดยใช้ 2 สี ย้อมทับกันจนเกิดเป็นสีใหม่

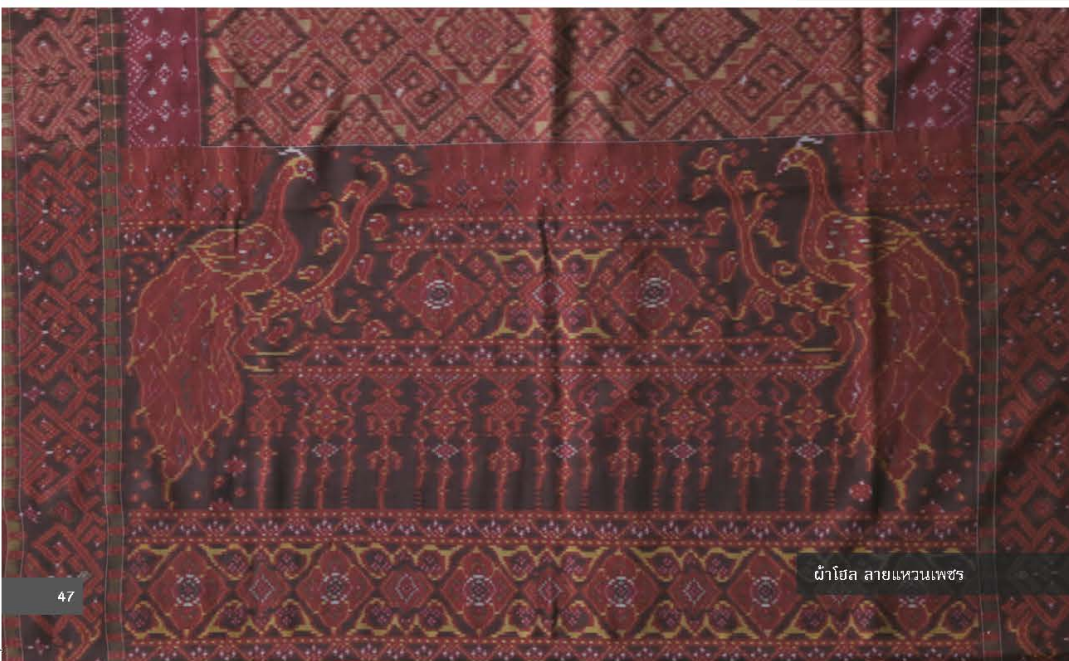
เอกลักษณ์ผลงานที่โดดเด่น

ผลงานผ้าโฮลลายแหวนเพชรถือเป็นผ้าโฮลที่เก่าแก่ที่มีรายละเอียดของลวดลายมากกว่าลายทั่วไป และลวดลายมีการหักมุมของลายที่เป็นเหลี่ยมอยู่มาก ช่วงต้องมัดลายให้ได้องศาของเหลี่ยมมุมที่พอดี จึงจะได้ลายที่สมบูรณ์สวยงามตามแบบลายโบราณ นิยมคู่สีกลมกลืนกัน คือ สีเหลือง สีแดง สีนํ้าตาล แทรกด้วยคู่สีตัดกันอย่าง สีม่วง สีเขียวในบางส่วนของลวดลาย

เอกลักษณ์ที่โดดเด่นของผ้าไหมมัดหมี่ฝีมือนายบันแก คือ สีเส้นของผ้าที่ยังคงเอกลักษณ์ดั้งเดิมของผ้าทอในจังหวัดสุรินทร์ โดยเน้นสีหม่น เข้มตา ไม่ใช้สีที่ฉูดฉาด นายบันแกลั่นแต่อนุรักษ์ลายผ้าโฮลโบราณของจังหวัดสุรินทร์ไว้ทั้งหมดไม่มีการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ มีเพียงแค่นำลายโบราณมาจัดวางลายร่วมกันให้ดูแปลกตาขึ้นเท่านั้น โดยลวดลายต่างๆ ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ไว้ล้วนได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมของเขมร ลวดลายล้วนสื่อความหมายถึงความเป็นสิริมงคล เช่น ลายนาค ลายราชสีห์ ให้ความหมายคือความเป็นอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ในปัจจุบันเป็นลายที่ใช้ในพิธีกรรมของผู้ชายเท่านั้น ผู้หญิงไม่นิยมสวมใส่เพราะถือเป็นของสูง

ผ้าโฮล ลายแหวนเพชร

ผ้าโฮล ลายแหวนเพชร

ผ้าไหมมัดหมี่ของนายบันแก 1 ผืน จะประกอบไปด้วยห้องผ้า หรือที่ชาวสุรินทร์เรียกว่า “ห้องพัน” และต้องมีขอบผ้าคล้ายผ้ายกถึงเวียน เรียกว่า “กรวยเชิง” มีตั้งแต่กรวยเชิง 3 ชั้น กรวยเชิง 4 ชั้น ไปจนถึงกรวยเชิงแบบพิเศษ คือ มีขอบบนขอบล่างแบบผ้าถึงเวียน โดยนายบันแกเคยมัดหมี่ลายโบราณนี้ได้มากที่สุดถึง 85 ลำ เนื่องจากต้องการลวดลายที่ละเอียดกว่าปกติ ในบางลายนายบันแกมัดพอหมี่ได้เล็กเพียง 3 มิลลิเมตร นอกจากนี้นายบันแกยังเลือกใช้เส้นไหมที่มีขนาดเล็กละเอียด หรือ “ไหมน้อย” ในการทอผ้าโฮล เพราะไหมน้อยให้เนื้อผ้าที่เรียบเนียน และเงางามกว่าไหมชนิดอื่น

ผลงานที่โดดเด่นและสร้างความภาคภูมิใจให้กับนายบันแก คือ “ผ้าไหมมัดหมี่ลายเรือสุพรรณหงส์” โดยมีความยาวผ้า 260 เซนติเมตร และหน้ากว้าง 150 เซนติเมตร จัดทำขึ้นเพื่อใช้สำหรับคลุมพระแท่นวัชรอาสน์ (ที่นั่งตรัสรู้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า) ในต้นพระศรีมหาโพธิ์ ณ พระมหาเจดีย์พุทธคยา ประเทศอินเดีย โดยมีการมัดหมี่ลายกนกแก้วที่เล็กละเอียด 8 ตะโก ย้อมด้วยสีธรรมชาติ ผลงานชิ้นนี้จึงถือเป็นผลงานที่ยากที่สุดเท่าที่นายบันแกเคยทำมา

อีกหนึ่งผลงานที่ภูมิใจ คือ “ผ้าไหมมัดหมี่ลายขบวนสุพรรณหงส์” โดยมีการใช้เทคนิคการทอ 2 ตะโก ที่เน้นเส้นยืนเป็นหลัก คือ ใช้ไหมเส้นยืนที่เส้นใหญ่กว่าเส้นพุ่งที่มัดลายไว้ เกิดเป็นผ้าที่มีมิติของสีล้นมากขึ้นจากการมองในหลายมุม เพราะเส้นยืนที่หนาเมื่อนำไปทอจึงดันเส้นพุ่งให้ไม่เสมอกันทั้งผืน ทำให้สีที่ย้อมสะท้อนกับความเงางามของเส้นไหม เกิดเป็นผ้าที่มีสีเหลือบเงางามหลากหลายสีล้น

ผ้าปูม ลายนาคพัน

การถ่ายทอดความรู้และการพัฒนาผลงาน

ด้วยความที่คลุกคลีอยู่กับงานทอผ้าไหมมัดหมี่มาตั้งแต่เด็ก นายบันเท็งจึงรู้สึกผูกพันและภาคภูมิใจเป็นอย่างมากที่ได้เกิดในท้องถิ่นที่มีงานศิลปหัตถกรรมทั้งดงาม ทุกขั้นตอนในการสร้างสรรค์งานล้วนเป็นสิ่งมหัศจรรย์ที่ทำให้เขารู้สึกชื่นชมช่างทอผ้าทุกคนที่สามารถทำงานเหล่านี้ได้ ทั้งที่ในอดีตไม่มีหลักปฏิบัติที่ตายตัว แต่ช่างล้วนนำประสบการณ์จากการลองผิดลองถูกกันเอง ด้วยเหตุนี้ นายบันเท็งจึงมีความมุ่งมั่นและตั้งใจสืบทอดการทอผ้าไหมมัดหมี่ รวมทั้งยังส่งเสริมให้คนในชุมชนและคนในจังหวัดใกล้เคียงเล็งเห็นความสำคัญของผ้าไหมมัดหมี่ประจำจังหวัดสุรินทร์ จึงได้เปิดบ้านเป็นแหล่งเรียนรู้ โดยใช้ชื่อว่า “กลุ่มทอผ้าไหมบ้านด่านเจริญ” และยังได้รวบรวมผ้าทอชิ้นซื้อของจังหวัดสุรินทร์มาไว้ใน “พิพิธภัณฑ์เรือนทอผ้า” เพื่อเปิดโอกาสให้กับผู้ที่สนใจได้เข้ามาเรียนรู้

นายบันเท็ง ทอผ้าทุกผืนด้วยความมุ่งมั่นและตั้งใจที่จะสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ผูกพันอยู่ในสายเลือดไม่ให้อสูญหายไป โดยเฉพาะงานผ้าไหมมัดหมี่แบบโบราณ “ผ้าโฮล” ภาครณอันทรงคุณค่าที่บรรพบุรุษได้อนุรักษ์และถ่ายทอดสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน จึงมีความมุ่งหวังที่จะอนุรักษ์ไม่ให้มรดกภูมิปัญญาอันสำคัญของชาวสุรินทร์ต้องสูญหายไป

เพื่อเป็นการต่อลมหายใจให้ผ้าไหมสุรินทร์คงอยู่ นายบันเท็งได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาและองค์ความรู้ทั้งหมดที่ตนมีให้เยาวชนคนรุ่นใหม่อยู่เสมอ โดยเริ่มจากการให้เด็กๆ ที่สนใจเข้ามาคลุกคลีกับงานค่อยเป็นลูกมือช่วยงานช่างที่ทออยู่ก่อน แล้วจึงเริ่มจากงานง่ายไปหางานที่ยาก เพราะหากเด็กมาเห็นขั้นตอนที่ย่งยากก็อาจอดใจตั้งแต่เริ่ม แต่ถ้าหากถ่ายทอดอย่างถูกวิธี สอนด้วยความสนุกจะทำให้เด็กเกิดความสนใจและอยากทำงานในที่สุด

นอกจากการอนุรักษ์กรรมวิธีแบบดั้งเดิมแล้ว ในด้านการพัฒนายานบันเท็งยังได้ปรับปรุงยุคต่อลวดลายโดยยังคงลวดลายแบบโบราณตามที่บรรพบุรุษสร้างสรรค์มาจัดวางใหม่ให้มีช่องว่างระหว่างกันมากขึ้น ทำให้ลายของผ้าดูไม่แน่นจนเกินไป รวมทั้งพัฒนาสีสันทให้เหมือนกับสีผ้าของโบราณมากที่สุด แต่ไม่ว่าจะพัฒนางานด้านใดก็ตาม นายบันเท็งก็ยังคงไว้ซึ่งกลิ่นอายความเป็นผ้าพื้นเมืองของจังหวัดสุรินทร์

ผ้าปูม ลายนาคเกี่ยวคอมใหญ่

ผ้าปูมท้องพัน ลายชบาทอง